

ISTORIA UNUI TABLOU DIN COLECȚIA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

În anul 1885, Mihail Kogălniceanu făcea cunoscut Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii Publice că „silit de nevoi de familie, a hotărât să vândă în străinătate colecțiunile sale, dar că socoate de datoria sa către țară a nu săvârși această dureroasă hotărâre fără a o aduce la cunoștința guvernului român, fiindcă muzeul său cuprinde o mulțime de obiecte de o valoare deosebită pentru România în privința istorică și artistică“. Mai departe el declara că este „hotărât a face sacrificii și scăderi imense în prețul de vânzare a colecțiunilor sale numai pentru ca acestea să nu iasă din România“¹.

Văzând că guvernul nu dă curs propunerii sale din 1885, el comunică din nou Ministerului Instrucțiunii Publice, în 1886, că fiind constrâns „de trebuințe particulare, a contractat cu Casa Heberle (J. Lempertz Söhne) din Colonia, care operează cele mai mari vânzări de colecțiuni artistice din toată Germania, spre a desface prin calea licitațiunii colecțiunile sale, dar că, în contractul ce a încheiat cu această casă, a rezervat guvernului român dreptul de a alege din aceste colecțiuni acele obiecte care se referează la istoria României sau care, prin deosebite cazuri, ar fi de mare interes ca să rămână în țară“².

Determinat de acuta criză financiară prin care trecea, și de lipsa de interes a guvernului în această problemă, Mihail Kogălniceanu este nevoit în cele din urmă să scoată la licitație – în 1887 – cea mai însemnată parte a colecției sale de tablouri prin firma J.M. Heberle-Lempertz din Köln. Se tipărește mai întâi un catalog în limba germană, care apare la Köln în anul 1887 și în care sunt menționate și descrise pe scurt 224 de tablouri flamande, olandeze, italiene, franceze, germane, austriece, spaniole etc. din secolele XVI–XIX, unele dintre ele fiind atribuite celor mai renumiți maeștri din aceste școli: Francesco Albani, Albrecht Altdorfer, Giovanni Bellini, François Boucher, Adriaen Brouwer, Brueghel de *Catifea*, Lucas Cranach cel Bătrân, Van Dyck, Fragonard, Frans Hals, Jordaens, Poussin, Rembrandt, Tintoretto, Rubens, Tiepolo, Tischbein, Tizian, Veronese, Wouverman etc. etc.³

Potrivit regulamentului și programului, tipărite în prefața acestui catalog, licitația a avut loc în ziua de 9 decembrie 1887 pentru lucrările menționate de la numerele 1–90 și în ziua de 10 decembrie 1887 pentru cele menționate de la nr. 91 până la 188.

S-a făcut pe bună dreptate, afirmația că după această licitație nu a mai apărut în presa noastră nici o informație cu privire la soarta tablourilor lui Mihail Kogălniceanu vândute la Köln și că „Nu cunoaștem până în prezent vreo colecție celebră străină care să posede vreun tablou provenit din colecția Kogălniceanu“⁴. Contrariați de absența totală a informațiilor, de misterul care a înghițit, pur și simplu, această impresionantă colecție de artă după licitația de la Köln, unii cercetători au fost – și mai sunt încă – dispuși să creadă că licitația respectivă nici nu ar fi avut loc de fapt... Dar lucrurile nu stau așa. Cu prilejul efectuării unui stagiului de specializare, în probleme de muzeologie și istoria artei, autorul rândurilor de față a zăbovit mai multă vreme prin diverse orașe ale fostei R.F. Germania, încercând să lămurească, printre altele, și această enigmă.

Fondată în anul 1843, firma „Lempertz“ – prin care s-a licitat colecția lui Mihail Kogălniceanu în 1887 – mai există și astăzi la Köln, ocupându-se exact cu aceleași afaceri. Din păcate toată arhiva acesteia, de la înființare și până în 1948, a fost distrusă, iar specialistul de resort al firmei, Herr Dr.

¹ Notă autografă a lui Mihail Kogălniceanu asupra colecțiilor sale muzeistice publicată de Augustin Z.N. Pop și Dan Simionescu în vol. *M. Kogălniceanu – Scrisori. Note de călătorie*, București, 1967, p. 180–181.

² *Idem*, p. 180.

³ Cf. *Catalog der Gemälde-Sammlung Sr. Excellenz des Ministers Michael von Kogalniceanu in Bukarest. Gemälde niederländischer, italienischer und deutscher Meister des XVI–XIX. Jahrhunderts. Versteigerung zu Köln den 9. und 10. December 1887 Vormittags 9 1/2 Uhr durch J.M. Heberle (H. Lempertz' Söhne) im Auctionssaale, grosse Sandkaul 10–12. Verkaufs-Ordnung und Bedingungen siehe umstehend. Köln 1887. Druck von J.S. Steven. Brüderstrasse 13.*

⁴ Petre Oprea, *Mihail Kogălniceanu colecționar de artă*, în vol. „Omăgiu lui Petre Constantinescu – Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani“, București 1965, p. 669–673.

Schütte, deși s-a arătat foarte interesat de problemă, nu cunoștea nimic în legătură cu ea... În lipsa celei mai importante surse de informații – arhiva firmei –, atenția trebuia îndreptată spre diversele publicații ale vremii. La Biblioteca Institutului de istoria artei al Universității din Köln se găsește catalogul din 1887 al colecției lui Mihail Kogălniceanu, dar acesta nu putea să ne ofere nici o noutate, deoarece noi înșine aveam, încă din țară, un exemplar fotocopiât al acestui document. Mult mai rodnică ni s-a părut cercetarea colecțiilor de ziare care au apărut la Köln în secolul al XIX-lea: „Stadt Anzeiger“, „Kölner Tageblatt“, „Kölnische Volkszeitung“. Într-adevăr, în numărul 337, din 6 decembrie 1887, al celui din urmă ziar, am găsit inserată – la pagina 4 a ediției de seară – o știre laconică prin care se aducea la cunoștință amatorilor de artă că tablourile „colecției de pictură a excelenței sale domnului ministru Michael von Kogălniceanu din București“, ce urmează a fi licitate în zilele de 9 și 10 decembrie, sunt expuse în localul de licitații (Auctionslocale) din Grosse Sandkaul 10–12, unde pot fi văzute miercuri 7 și joi 8 decembrie ale anului respectiv. Deși laconică, această știre atestă indubitabil faptul că tablourile lui Mihail Kogălniceanu au ajuns la Köln și că licitația a avut loc. Dar ce s-a întâmplat cu lucrările după licitație, cine le-a cumpărat și în ce colecții au ajuns? Iată întrebări la care ziarele amintite nu ne mai oferă nici un răspuns, explicația tăcerii lor fiind foarte simplă: după licitare, firma nu mai era interesată să facă publicitate lucrărilor vândute, iar ziarele, din proprie inițiativă și pe gratis, nu întreprindeau nimic în acest sens.

Următoarele investigații au vizat Muzel „Wallraf – Richartz“ din același oraș, în patrimoniul căruia se găsesc celebre opere de artă universală datând din secolul al XIII-lea și până în zilele noastre. La întrebarea dacă în patrimoniul acestuia sunt tablouri provenind din colecția lui Mihail Kogălniceanu, directorul Bibliotecii muzeului – Herr Dr. Albert Schug – ne-a răspuns, în foarte scurt timp, prin intermediul unui sistem electronizat de evidență: „es gibt nicht“ (nu există). Că informațiile pe care le oferă chiar și asemenea sisteme de evidență nu trebuie absolutizate totuși, ne-am convins la München. Investigând consecvent aceeași problemă și în capitala Bavariei, Herr Dr. Eberhard Ruhmer, conservator-șef al Colecțiilor de stat bavareze, ne-a dat, de asemenea, un răspuns negativ. Și totuși, la faimoasa „Pinacotecă nouă“ din acest oraș, am avut șansa să identificăm un tablou care a făcut certamente parte din colecția lui Mihail Kogălniceanu. Ne referim la portretul compozițional intitulat „Femeia cu șoimul“ executat de celebrul pictor austriac Hans Makart (1840–1884)⁵. Menționată la nr. 102, sub titlul „Die Falkenjägerin“, lucrarea este descrisă astfel în catalogul licitației de la Köln: „Portret până la genunchi al unei tinere domnișoare nobile, văzută aproape din față, într-un bogat costum *Renaissance*, pregătită pentru vânătoria cu șoimi. Părul blond-roșcat este împodobit cu agrafe ornamentale, iar gâtul eu un colier de aur; peste talie este încinsă cu tolba de vânătoare; în mâna dreaptă ține capa șoimului iar pe brațul stâng atrapa. (Tablou splendid, pânză. Înălțimea 107, lățimea 79 centimetri)“⁶. Informațiile cuprinse în această scurtă descriere privitoare la dispunerea detaliilor în tablou, la tehnica și, mai ales, dimensiunile acestuia ne-au fost, desigur, prețioase în acțiunea de identificare a lucrării, dar decisivă a fost reproducerea acesteia, una din foarte puținele reproduceri pe care le conține catalogul tablourilor lui Mihail Kogălniceanu licitate la Köln, fapt pentru care este, de altfel, și atât de dificilă depistarea lor. Confruntând originalul cu descrierea de mai sus și cu reproducerea din catalog, a rezultat, fără putință de tăgadă, că este vorba de una și aceeași operă. În urma unor febrile investigații la Biblioteca Institutului central pentru istoria artei din München – prin cărți, albume, cataloage de muzee și de expoziții – am aflat că anul executării lucrării este controversat, oscilându-se între 1880 și 1884, cu înclinație spre 1884; că tabloul ar putea s-o reprezinte pe o oarecare „Frau Klinkosch“ și că la „Neue Pinakothek“ se află din 1962, provenind de la negustorul berlinez de tablouri Gustav Knauer. Informații cu totul nesatisfăcătoare!

⁵ Hans Makart, Salzburg, 29 mai 1840 – Viena, 3 oct. 1884, pictor de istorie, format la Academia de belle-arte din Viena, ca elev al maestrului Cristian Ruben; se specializează apoi la Academia regală de arte frumoase din München, între anii 1859–1865, cu celebrul profesor și pictor *Karl von Piloty*, la care au învățat și unii pictori moldoveni: Gh. Panaiteanu-Bardasare, Emanoil Bardasare ș.a. Se întoarce apoi la Viena unde este numit profesor la Academia de arte frumoase din acest oraș. A debutat în 1868 cu o expoziție al cărei succes a fost senzațional. Ca urmare, împăratul Austriei construiește în onoarea sa un atelier special, pe care i-l dăruiește; se bucură de toate onorurile. I s-a pus la dispoziție un tren princiar cu care a făcut numeroase călătorii prin Europa. A murit fulgerător, în plină glorie, la vârsta de 44 de ani, organizându-i-se funeralii naționale.

⁶ Catalogul citat, p. 16/nr. 102 și ilustrație.

Nimic despre trecerea tabloului prin colecția Kogălniceanu, nimic despre licitarea lui la Köln. Revenind la Dr. Eberhard Ruhmer și demonstrându-i cu argumente peremptorii că în colecțiile de stat bavareze se află totuși, cel puțin o lucrare provenită din colecția marelui nostru om politic, acesta s-a arătat reticent mai întâi, având impresia că intenționăm să revendicăm opera respectivă. Când s-a convins însă că este vorba de o cercetare pur științifică și nu de una detectivistică, specialistul german ne-a acordat toată atenția, punându-ne la dispoziție o serie de materiale documentare aferente, din parcurgerea cărora am înțeles că el însuși era angajat în cercetarea minuțioasă a lucrării în cauză. Iată ce rezultă din scrisorile, fișele și articolele de presă puse la dispoziție de Dr. Ruhmer: cel mai vechi proprietar al tabloului, cunoscut de istoriografia de artă germană și austriacă, a fost firma vieneză „Neumann et Salzer“, în inventarul căreia apare în anul 1887 (probabil imediat după licitația de la Köln); de la firma vieneză, lucrarea este cumpărată – nu se știe când – de un domn Haberstock din Berlin, iar de la acesta trece – tot nu se știe când – în proprietatea „marelui industriaș Moritz von Guttman“, de asemenea din Berlin, după care, în 1934, intră – nici mai mult, nici mai puțin – în colecția lui Hitler. (Dacă ne gândim la faptul că *Moritz von Guttman* este un nume tipic evreesc, nu e greu să ne imaginăm pe ce căi a fost „achiziționată“ opera de la acesta!). Din proprietatea lui Hitler, tabloul trece apoi – pe la începutul anului 1938 – în proprietatea lui Göring, căruia Führerul însuși i l-a făcut cadou cu prilejul aniversării a 45 de ani, iar de la Göring ajunge în 1945 – greu de precizat pe ce căi – în proprietatea lui Gustav Knauer, negustor de tablouri din Berlin, de la care, în 1962, este achiziționat de „Neue Pinakothek“ din München, unde se află și în prezent. Trecerea lucrării din posesia lui Hitler în posesia lui Göring, pe calea arătată, a scandalizat presa cehă și austriacă. Ziarul vienez „Die Stunde“, din 2 februarie 1938, publică, de pildă, un articol, intitulat „Gefällt Ihnen das?“ (Dvs. vă place aceasta?), în care se apreciază că „darul pe care i l-a făcut Hitler lui Göring, cu prilejul zilei sale de naștere, constând în tabloul lui Hans Makart, intitulat «Femeia cu șoimul», a stârnit o vâlvă dezgustătoare“ la Berlin. Din același articol se mai poate afla, printre altele, că personajul portretizat în această operă ar fi o „prințesă Hanna de Lichtenstein, născută von Klinkosch“, dar după alte opinii, exprimate în diverse scrisori, nu ar fi vorba decât de fiica unui giuvaergiu evreu, sau chiar de „o doamnă von Guttman“, a cărei familie, după cum am văzut, deținea o vreme lucrarea. Întrebarea pe care și-o pun însă cu mult mai multă insistență istoricii de artă germani și

austrieci – și la care nu au dat până în prezent nici măcar un răspuns ipotetic – este următoarea: „cine a fost proprietarul acestui tablou înainte ca el să fi ajuns la firma vieneză Neumann et Salzer, adică înainte de 1887?” Răspunsul pentru noi este limpede: Mihail Kogălniceanu.

Revenind, aşadar, la istoricul circulaţiei lucrării, itinerarul parcurs de ea se întregeşte astfel: Hans Makart o crează la Viena în 1880 sau în 1884; între aceşti ani şi 1887 s-a aflat la Bucureşti, în colecţia lui Mihail Kogălniceanu; în luna decembrie a anului 1887 este pusă la dispoziţia firmei „Heberle-Lempertz” din Köln, odată cu celelalte tablouri, în vederea licitaţiei; spre sfârşitul aceluiaşi an trece în proprietatea amintitei firme vieneze „Neumann et Salzer”, iar de la aceasta încoace, succesiunea apartenenţelor a fost cea reconstituită ceva mai sus.

Publicând rezultatele acestor investigaţii, istoricii de artă germani şi austrieci – inclusiv dr. Frodl din Viena, cel mai autorizat specialist în problemă, autorul unei monumentale monografii „Hans Makart” – vor putea să afle, prin urmare, cine a fost proprietarul tabloului discutat înainte de 1887, iar noi, istoricii de artă români, nu vom mai putea spune că „Nu cunoaştem până în prezent vreo colecţie celebră străină care să posede vreun tablou provenit din colecţia lui Kogălniceanu”.

Coperta exterioră a Catalogului colecției de pictură a lui Mihail Kogălniceanu licitată la Köln în 1887

Catalog
der
Gemälde-Sammlung
Sr. Excellenz des Ministers
Michael von Kogalniceano
in Bukarest.

Gemälde niederländischer, italienischer und deutscher
Meister des XVI.—XIX. Jahrhunderts.

Versteigerung zu Köln

den 9. und 10. December 1887

Vormittags 9¹/₂ Uhr

durch

J. M. Heberle (H. Lempertz' Söhne)

im Auctionssaale, grosse Sandkaul 10—12.

Verkaufs-Ordnung und Bedingungen siehe umstehend.

Köln 1887.

Druck von J. E. Neves, Bräuerstrasse 18.

Coperta interioară a aceluiași Catalog